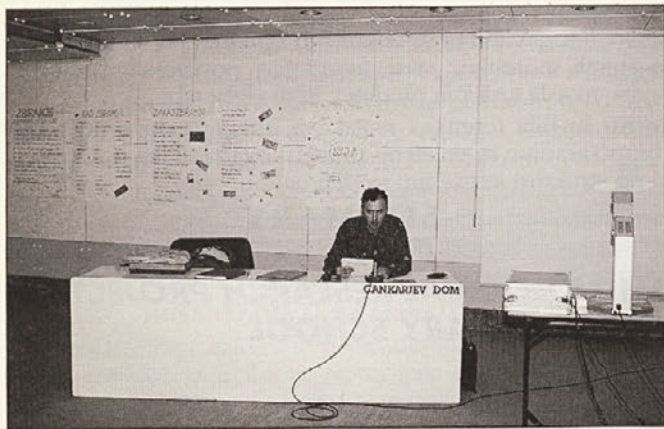

O FENOMENU (OTROŠKEGA) ZBIRATELJSTVA TER O ZBIRKAH IN RAZSTAVIŠČIH NA OSNOVNIH ŠOLAH

Fenomen zbirateljstva lahko strukturiramo v štiri faze: na predšolsko, osnovnošolsko, srednješolsko in obdobje "odraslih". V tekstu sta predstavljeni predvsem prvi obdobji, predmeti, ki jih današnji otroci najraje zbirajo in otroška razstavišča.

Človek se ukvarja z zbiranjem, odkar obstaja človeštvo. Brez večjih zadržkov se lahko oprimo teze, da je zbiranje kot etnološka, antropološka, psihološka, filozofska, sociološka, muzeološka ter morda tudi fiziološka kategorija ena od najelementarnejših karakteristik človeka.¹⁾

Zbirke so kreirali že faraoni 1500 let pr. n. št. Poleg predmetov so zbirali tudi knjige in ustanavljali knjižnice. Začetke sistematičnega zbiranja so poznali tudi v Mezopotamiji, Babiloniji, na Kitajskem, Japonskem, pa tudi v Evropi. Tudi pri družbah, ki poznajo lastnino v današnjem pomenu besede, zasledimo različne oblike, nagibe in kriterije pri zbiranju predmetov. Tako npr. v obdobju helenizma v obliki votivnih daril namenjenih Ateni Parthenos, v Rimu kot dekor, statusni simbol in simbol moči pri okraševanju vil bogatih meščanov, v srednjem veku se posvečenemu pomenu cerkvenih zakladov prida še trgovska vrednost, cehom je bila materialna vrednost predmetov prav tako pomembna kot umetniška, v obdobju humanizma in renesanse je zbirateljstvo strast, v obdobju racionalizma in prosvetljenstva sistematično in redoljubno početje, 18. stoletje pripisuje zbirkam velik moralno vzgojni in izobraževalni pomen, še zlasti pa je zbiranje pomembno v 19. stoletju, zaradi vpliva romantičnih gibanj ter s tem povezanimi

1) Tudi če želimo govoriti o otroškem zbirateljstvu ter o zbirkah in razstaviščih na osnovnih šolah, se moramo vsaj malo pomuditi pri razumevanju fenomena zbirateljstva. Omenjeni prispevek temelji na raziskovalnem delu, ki je potekalo predvsem pred razstavo Zbiram - torej sem/O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih, Pokrajinski muzej Ptuj, 1992.

narodnimi gibanji, domovinskim čustovanjem in močnim interesom za zgodovino.²⁾

Tudi sodobne družbe niso imune pred fenomenom zbiranja, kajti tudi danes se predmeti zbirajo zaradi funkcionalnosti, estetskega ugodja, intelektualnega uživanja, magičnosti ali vraževernosti, religioznosti, simbolike, socialnega statusa, družabnosti in druženja, identifikacije in spominjanja, dokumentarnosti in identitete, ekonomije, znanosti in izobraževanja, hobija in zabave.

Zbirateljstvo je pomembno predvsem iz dveh vidikov, in sicer iz etnološkega/antropološkega in muzeološkega. Iz etnološkega/antropološkega zato, ker je zbiranje indikator določenega načina življenja in mišljenja ter ena od temeljnih karakteroloških lastnosti človeka. Iz muzeološkega vidika pa zato, ker je zbiranje temeljno muzejsko in muzeološko "gibalo", tako na ravni teorije kot vsakodnevnih prakse.

Zbirateljstvo³⁾ je ujeta med institucionalnim in privatnim, med profesionalnim in ljubiteljskim, med zasebnostjo in javnostjo, med narcizmom in egocentričnostjo, kopičenjem in razvrščanjem, med varovanjem in uničevanjem, med podzavestnim in zavestnim, med emocijami in razumom, med željo in potrebo, med tekmovalnostjo in nesmrtnostjo, med šego in navado, med nagonom, entuziazmom, plemenito strastjo in ljubeznijo. Zbirateljstvo je dialog med preteklostjo in prihodnostjo, med človekom in predmetom, med mikro- in makrokozmosom. Je komunikacija, neizčrpen izziv in večna draž! Zbirateljstvo je proces brez začetka in resničnega konca. Zbirateljstvo je umetnost, znanost in filozofija. Čar zbirateljstva je navsezadnje tudi v tem, da ljudje ne vedo natančno, zakaj sploh nekaj zbirajo. Zbirateljstvo je tudi beg pred vsakdanjim življenjem in umik iz realnega sveta v svet zbirateljstva...

Na vprašanja, kaj je to zbiranje in zakaj ljudje sploh nekaj zbirajo, lahko poenostavljeno odgovorimo: kolikor "zakaj-ev" toliko "zato-jev". Tudi ta "nemoč" nas sooča z dejstvom, da je zbirateljstvo proces, ki je večer, toda spremenljiv.

Med kriteriji, zakaj zbirati predmete, prevladujejo: dokumentarnost, starost in starinskost predmeta, lepota in blišč, zanimivost in redkosti, "kvaliteta" izdelka, težnja po ohranitvi in podaljšanju življenjske dobe predmetu... Ne preseneča nas, da se tako v preteklosti kot v sedanjosti srečujemo s "podobnostmi" pri nagibih za zbiranje, kot so emocionalnost, estetskost, redkost, magičnost, religioznost, medicina, ekonomija, socialna hierarhija, funkcionalnost in identifikacija.

Fenomen zbirateljstva lahko strukturiramo v štiri faze: na predšolsko, osnovnošolsko, srednješolsko in obdobje "odraslih".⁴⁾ Zaradi narave prispevka bom v nadaljevanju poudaril le nekatere značilnosti v predšolskem in osnovnošolskem obdobju.

Predšolsko obdobje lahko označimo kot relativno monotono zbirateljsko obdobje, za katerega je karakteristična izrazita afiniteta do "otroških" igrac in iger. Pri izboru tovrstnih aktivnosti se čuti močan vpliv staršev, starejših bratov ali sester. Prevladuje izrazito nezaveden emocionalni odnos do predmeta. Za otroke pomeni v tem obdobju zbiranje metodo za spoznavanje sveta.

2) Več o tem v: Horvat Jasna, Muzejska predstavitev zgodovine. Magistrska naloga na Oddelku za umetnostno zgodovino. Filozofska fakulteta, Ljubljana 1981, str. 1-24.

3) Več o fenomenu zbirateljstva v: Gačnik Aleš, O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih/Antropološki in muzeološki očit. Gačnik Aleš - Gačnik Stanka, Zbiram - torej sem. O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih (katalog ob razstavi). Pokrajinski muzej Ptuj, 1992, str. 41-61.

4) Več o otroškem zbirateljstvu v: Gačnik Aleš, Otroško in mladinsko zbirateljstvo na ptujskem in ormoškem področju / Analiza in interpretacija ankete. Gačnik Aleš - Gačnik Stanka, Zbiram - torej sem. O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih (katalog ob razstavi). Pokrajinski muzej Ptuj, 1992, str. 24-40.

Obdobje osnovnošolcev (med 7. in 15. letom starosti) lahko označimo kot najbolj dinamično zbirateljsko obdobje v življenju posameznika. V tem času skorajda ne najdemo nikogar, ki se ne bi "spopadel" z določenimi zbirateljskimi aktivnostmi. Pred tem ni imun nihče! Se pravi, da lahko ponovno potrdimo dejstvo, da sodi zbiranje med temeljne etnološke, antropološke, sociološke, psihološke... kategorije. Slogan "Zbiram - torej sem" zagotovo najbolj drži ravno v tem obdobju, ki je med drugim povezano s procesi socializacije, samozavedanja, "iskanji", začetki oblikovanja lastne identitete in želje po drugačnosti.

V obdobju prvih let osnovne šole je še vedno prisotna želja po zbiranju predmetov iz predšolskega obdobja, kot npr. punčk (barbik...), avtomobilčkov itn. Kljub temu pa že v nižjih razredih osnovne šole pride do zametkov tradicionalno orientiranih zbirk, kot so npr. zbirke papirnatih prtičkov, značk in znamk. Zbirajo se predmeti, kot so romani, šolske revije, posterji, pločevinke, "kinder jajčka" ipd. V višjih razredih osnovne šole lahko govorimo o zavestnem zbiranju. V velikem razmahu je zbiranje verzov, še zlasti pa posterjev in prponk.

Ob koncu osnovne šole in še zlasti v srednji šoli prihaja do zatona zbirateljskih aktivnosti oziroma do večje selektivnosti pri zbiranju. Zanimivo in ilustrativno je dejstvo, da številni "zbiralci" ne zavržejo "preživelih" oziroma "preraslih" zbirk, bodisi zaradi nostalgije bodisi zaradi energije in truda, ki je bil vložen v formiranje zbirke.

V obdobju adolescence prihaja do formiranja zbirk, ki so po eni strani najtesneje povezane z vsakdanjim načinom življenja ter po drugi strani z različnimi idoli oziroma podobami. Veliko pozornosti se usmerja v urejanje bivalnih prostorov, zato lahko prek analize zbirk v bivalnem okolju identificiramo in okarakteriziramo zbiratelja. Iz govorice otroških in mladinskih zbirk lahko rekonstruiramo tudi mentaliteto, način življenja in kulturo, socialno hierarhijo, ekonomsko produkcijo, modne trende, vplive množičnih medijev in socialni kontekst teh predmetov.

Med tradicionalne osnovnošolske zbirateljske "strasti" lahko uvrstimo zbiranje značk, znamk, posterjev, prtičkov ipd., medtem ko med novodobne zbirke lahko uvrstimo zbiranje "alf-ov", barbik, "kinder jajčk", sličic v ovojih zvečilih gumijev in čokoladic, kot npr. čunga-lunga, leteči medvedki ipd. Novodobne zbirke nastajajo pod vplivi modnih zapovedi in množičnih medijev ter tudi kot ilustratorji ekonomske produkcije.

V navezavi na otroško zbirateljstvo naj kot zanimivost izpostavim, da smo v septembru leta 1992 v PM Ptuj pripravili izjemno odmevno razstavo z naslovom: Zbiram - torej sem/O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih. Za to priložnost smo izvedli skoraj 900 anket o tem, kaj zbira mladina danes. Nad rezultati smo bili zelo presenečeni in brez najmanjšega zadržka lahko potrdimo dejstvo, da "folk res vse živo zbira" in da je tovrstna energija resnično energija brez meja; nanjo vplivajo tako domišljija posameznika kot generacija, pa tudi nenapisane zakonitosti tradicije. Ob analizi anket smo ugotovili, da med učenci obstaja kar 218 različnih zbirk,⁵⁾ ki bi jih kazalo pogosteje predstavljati prav v otroških razstaviščih. Te na videz obrobne in krhke zbirke ne predstavljajo le predmetov samih po sebi, temveč nam razgrinjajo tudi specifični mikrokozmos, ki veje iz njih. Živeti z izkušnjami iz preteklosti je zagotovo modro in koristno, toda, nič manj pomembno ni, da se zavedamo tudi različnih izzivov v sedanjosti.

In kaj se dogaja po osnovnih šolah? ⁶⁾ V zadnjih letih se je povečalo splošno zanimanje za našo naravno in kulturno

dediščino, zato smo lahko veseli, da je tudi na osnovnih šolah vse več kvalitetnih raziskovalnih nalog, projektnih dni in tednov, najrazličnejših proslav in prireditev, ki temeljijo in izhajajo iz bogatih lokalnih dediščin. V teh dnevih in tednih se telovadnice, hodniki in drugi prostori spreminjajo v prava mala razstavišča in galerije. Razstave postajajo specifični medij tudi za izražanje mladih. In šole postajajo kar naenkrat bolj tople in privlačne, občutek vsakodnevnega reda in strogosti se zabriše.

Prenekateri šolski prostori tudi ob delavnikih spominjajo na otroške galerije, kjer na hodnikih pred razredi nemalokrat visijo prave mojstrovine mladih likovnih ustvarjalcev. Risbe na hodnikih, v zbornicah ter seveda tudi v učilnicah postajajo del uradne ikonografije šol. Tega se vedno bolj zavedajo prenekateri ravnatelji, ki želijo tudi z "umetninami" otrok ustvariti prijaznejšo šolo. Če se učencev v šolskih prostorih dobro počuti, je to zagotovo eden od predpogojev za njegovo nadaljnje kreativno delo. Načrtovana "domačnost" med učenci učinkuje pozitivno!

Konkurenčnost med osnovnimi šolami postaja realnost. In prav je tako. K pozitivni podobi šole lahko veliko prispevajo prav otroška razstavišča in zbirke. Pri prostorski organizaciji šole lahko še kako pomembno mesto pripišemo prav vhodu v šolo oziroma v šolske prostore. Šolske avle tako niso le koridorji, po katerih se premikajo množice učencev, temveč hkrati tudi kašipoti organiziranosti in podobe šole. V zadnjih letih se ti, nekdaj "mrtvi" in brezosebni hodniki spreminjajo v neke vrste "osebno izkaznico" odličnosti določene šole. V teh komunikacijsko izredno pomembnih predelih šole so ponavadi v vitrinah predstavljeni odlični izdelki, pokali, priznanja in pohvale, ki so jih učenci bodisi naredili ali prejeli v znak svoje odličnosti. Takšne, na videz prestižne rešitve imajo ne le informativni, temveč tudi vzgojni pomen, saj lahko razumemo tam razstavljene predmete tudi kot "spomenike" otroški kreativnosti.

Večina "predmetnih" zbirk po šolah je t. i. etnoloških (zbirke "starih predmetov"), najdemo pa lahko tudi zbirke mineralov, okamenin, starih knjig itn.⁷⁾ Predmeti so po svojem izvoru skoraj izključno iz vaškega okolja in večinoma označujejo tradicionalno ruralno kulturo, kot npr. tradicionalno vinogradniško orodje ipd.⁸⁾ Predmete ponavadi zbirajo predvsem po občutku, po načelu starosti oziroma "starinskosti", ne pa tudi po različnih drugih kriterijih (redkost, povednost, estetskost...). Kljub temu, da pri zbiranju predmetov prevladujejo zgoraj navedeni kriteriji, pa smo lahko veseli, da se v določenih šolah lotevajo zbiranja predmetov sistematično. Predvsem v vaškem okolju predstavljajo osnovnošolske zbirke del lokalnega ponosa, uporabljajo pa jih tudi kot "učila" v izobraževalne namene, zlasti pri družboslovnih predmetih.

Predmete zbirajo tako učenci kot učitelji, starši ali krajani in tudi nekateri zunanji sodelavci. Najpogosteje jih razstavljajo v omarah, pa tudi na stenskih policah in na stenah. Nekoliko redkeje se uporabljajo tudi klopi in tla. Posebej narejenih vitrin za razstavljanje predmetov po osnovnih šolah do sedaj nisem zasledil. Med "razstavnimi" prostori prevladujejo učilnice in glavni hodniki. Ob določenih priložnostih, kot npr. ob projektnih tednih, proslavah ipd., pa se tudi telovadnice spreminjajo v "prava" razstavišča otroške kreativnosti. Ilustrativno je, da zbirke praviloma ne najdemo v zbornicah, pisarnah, kuhinjah... Prav tako na šolah skoraj praviloma ne obstajajo posebni prostori za razstavišče/galerijo.

⁷⁾ V klasično zasnovanih zbirkah in postavitvah predmeti nagovarjajo gledalca predvsem z lastno predmetno govorico.

⁸⁾ Tako zbiratelje kot tudi kustose etnologe v slovenskih muzejih sodobnost ne zanima preveč. Zato naj nas tudi ne preseneča karakter t. i. etnoloških predmetov po osnovnih šolah.

⁵⁾ N. d., str. 26-34.

⁶⁾ Ker po slovenskih osnovnih šolah prelabo poznamo omenjeno problematiko, tudi ne moremo ekzaktno definirati karakterja in informacijske moči takšnih zbirk (predmetov).

Kljub temu, da lahko na osnovnih šolah najdemo tako "stalne" kot "občasne" razstave, pa žal še niso prisotne težnje po izmenjavi razstav med osnovnimi šolami. Neizkoriščene so tudi možnosti povezovanja osnovnih šol z institucijami, ki se ukvarjajo z varovanjem, raziskovanjem in promocijo naravne in kulturne dediščine (muzeji, galerije, arhivi, zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine, univerzi in fakultete...).

Med težave in probleme, s katerimi se srečujejo, lahko uvrstimo tako prostorske težave kot dejstvo, da je vedno težje priti do "starih predmetov", bodisi ker jih je vedno manj, ker jih je težko dobiti brezplačno itn. Med prisotnimi načrti v prihodnosti obstajajo želje po razširitvi in kompletnanju zbirk, kar nas lahko navdaja z zadovoljstvom.

V nadaljevanju ne bom govoril o zaslugah mladih zbiralcev in o pomenu tovrstnih zbirk pri ohranjanju naravne in kulturne dediščine, temveč bom raje opozoril na nekatere neizkoriščene možnosti razstavišč s stalnimi ali občasnimi razstavami po osnovnih šolah. "Zgodovinskost" kot tema v otroških razstaviščih je zagotovo relevantno področje. Nikakor pa naj ne bo edino!

Otroška razstavišča morajo biti predvsem "otroška" in kot taka namenjena ustvarjalni energiji in kreativnosti otrok. Neizkoriščeno "moč" otroških razstavišč je potrebno razvijati v različnih smereh:

- otroška razstavišča morajo biti atraktivna in aktualna, odzivati se morajo na aktualne generacijske probleme in zamisli,
- komunicirajo naj z drugimi podobnimi razstavišči in se tako primerjajo in seznanjajo s "problemi" iste generacije,
- poslanstvo otroških razstavišč je tudi v tem, da lahko otroci opozarjajo in seznanjajo "svet odraslih" s svojimi zamislimi in idejami,
- otroška razstavišča morajo biti namenjena predvsem ekspanziji kulture mladih, pa tudi dvigu kulturne in generacijske zavesti med mladimi (s tem se poveča možnost identifikacije mladih z določenim kulturnim okoljem...), otroška razstavišča morajo biti "odprta", zavzemati morajo čim aktivnejšo vlogo v utripu kraja, vasi...,
- pri formiranju stalnih ali občasnih zbirk v otroških razstaviščih je še kako pomembno, da otroci zbirajo tudi predmete iz sedanjosti,
- še kako pomembno pa je tudi ohranjanje "preraslih" ali "zavrženih" zbirk iz otroštva,
- otroška razstavišča in zbirke ne smejo biti le dekor ali del inventarja razredov ali šole. Igrati morajo aktivnejšo vlogo pri varovanju, raziskovanju in promociji predvsem dediščine otrok v primarnem naravnem in kulturnem okolju,
- biti morajo tudi relativno avtonomna in ne zgolj podaljšek šolskega sistema ali kakih drugih kulturnih institucij (kar pa ne pomeni, da z njimi ne bi sodelovali),
- otroška razstavišča morajo postati generatorji in ilustratorji novega znanja na podlagi tradicije in pričakovanj v prihodnosti,
- skratka, otroške zbirke, razstavišča in galerije naj postanejo eden od členov v verigi formalnih in neformalnih institucij, ki se ukvarjajo z varovanjem, raziskovanjem in promocijo naše naravne in kulturne dediščine, seveda na sodoben in predvsem na otrokom razumljiv način.

Prek raziskav zbirateljstva lahko pridemo do še kako pomembnih podatkov o nas samih, o zgodovini človeštva, zgodovini etnologije, zbirateljstva, muzealstva in muzeologije. Pedagoškim delavcem lahko razumevanje fenomena otroškega zbirateljstva pomaga pri spoznavanju načina življenja otrok, njihovih tegob in želja, hrepenenja in pričakovanja, čustvovanja in upanja...

SUMMARY

ABOUT THE PHENOMENON OF (CHILDREN'S) COLLECTING AND ABOUT THE COLLECTIONS AND EXHIBITION GROUNDS IN ELEMENTARY SCHOOLS

Aleš Gačnik

The collecting phenomenon can be structured into four phases: the preschool period, the elementary school period, the secondary school period and the period of "adults". Above all, the text presents the first two periods and deals with the subjects that are most popular collecting items among the modern children, and with children's exhibition grounds.

- The latter should be attractive and up-to-date, they should respond to the current generational problems and ideas
- they should communicate with other similar exhibition grounds and so compare with one another and get acquainted with the problems of the same generation
- the calling of children's exhibition grounds is also in enabling children to draw the attention of "the world of adults" and to make it acquainted with their thoughts and ideas
- the purpose of children's exhibition grounds should lie primarily in the expansion of the culture of the young as well as in the raise of cultural and generational consciousness among the young (this increases the possibility of identification of the young with a certain cultural sphere...) - children's exhibition grounds should be "open", they should take an active part in the life of the town, village...
- when forming permanent or temporal collections in children's exhibition grounds it is very important that children collect not only objects from the past, but also those from the present
- preservation of the "outgrown" or "outcast" collections from childhood is also of great importance
- children's exhibition grounds and collections must not be just a decoration or a part of the classroom's or the school's inventory. They should assume a more active role in protection, research and promotion of (above all) children's heritage in the primary natural and cultural environment.
- they should be relatively autonomous and not a mere extension of the school system or some other cultural institutions (but which does not mean that they should not cooperate with them)
- children's exhibition grounds should become the generators and illustrators of the new knowledge based on tradition and anticipations in the future
- in short, children's collections, exhibition grounds and galleries should become a link in the chain of formal and informal institutions that deal with the protection, research and promotion of our natural and cultural heritage, of course in a modern and, what is most important, clear way, so that children can understand it.